

DİVÂN-I HARB-İ ÖRFÎ MAHKEMELERİNDE ERMENİ TEHCİRİ YARGILAMALARINA İSTATİSTİKSEL BİR BAKIŞ (1919-1921)

Yard. Doç. Dr. Feridun ATA*

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra (30 Ekim 1918) İstanbul'u fiilî olarak işgal eden İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'nden, Ermenilerin sevk ve iskânında görev alan ve bu sırada onların sözde öldürülmelerine yol açan İttihatçıların cezalandırılmalarını istemişlerdir. İşgal altında bulunan Osmanlı Devleti de, iç ve dış baskılar sonucu 16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da bir Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesini kurmuştur. Bu mahkemede yargılamalar ilk olarak 6 Şubat 1919 tarihinde Yozgat Tehciri davası ile başlamış, daha sonra adları aşağıda belirtilen davalarla devam etmiştir. Yargılamalar sonucunda bazı kişilere idam dahil çeşitli cezalar verilmiştir.

Bu çalışmalarda, yargılamaların seyri, mahkemenin çalışma biçimi, teşkilâtı ve üyeleri gibi ayrıntılı hususlar değil, yargılamalarla ilgili istatistiki bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesindeki yargılamaların ve yargılananların sadece adlarını ve burada söz konusu kişiler hakkında ortaya çıkan hükümlerin sayısal sonuçları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Divân-ı Harb-i Örfî, Yargılama, Mahkeme, Ermeni, Tehcir.

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

**A STATISTICAL OF VIEW JUDGEMENTS OF EXCILE
ARMENIANS IN MARTIAL COURT (1919-1921)**

ABSTRACT

After signing the Armistice of Mondros (30 October 1918) occupation of İstanbul the fact Allies requested the punishment members of Union and Progress who had send the Armenian to be tried. Occupied Otoman Empire, as a result of domestic and foreign pres, founded the martial court in İstanbul 16 December 1918. First judgements at this court started with the Yozgat deportation on 6 February 1919 in İstanbul. After that, martial court had gone on with the cases the names of which were given below. At the end of judgements, various punishments, including capital punishment had been given.

In this study, don't deal with the judgements process, the judge court's working way, the organization of the court and its members, but we intent to give statistical data about the judgements. In other words, punishment, the names of the judge people and the numerical results of these cases have been studied

Key Words

Martial Court, Judgements, Court, Armenian, Excile.

Giriş

Mondros Mütarekesini müteakiben İstanbul’u işgal eden İtilâf Devletleri, I. Dünya Savaşı sırasında iktidarda bulunan İttihat ve Terakki mensuplarını, İngiliz esirlerine kötü davranışlarda bulunmak ve Ermeniler hakkında sevk kararı alıp onlara “katliâm” yapmak “suçlarından” cezalandırılmalarını istemişlerdir¹. İşgal ortamında iktidara gelen mütareke hükûmetleri de bu fiilî baskılar karşısında çaresiz kalmış, iç dinamiklerin de devreye girmesiyle, Divân-ı Harb-i Örfî mahkemelerini kurmuşlardır². Böylece İttihatçıların yargılamaları hususu, bu hükümetler için acil, çözülmesi gereken ilk öncelikli bir problem olarak karşılına çıkarılmıştır. Bu arada, İttihat ve Terakkinin son sadrazamı olan Talat Paşa'nın istifasından sonra 13 Ekim 1918 tarihinde iktidara gelen Ahmet İzzet Paşa hükûmeti³, I. Dünya Savaşı içinde güvenlik amacıyla sevk edilen Ermenilerin geri dönüşüne izin verdi. Ayrıca, gelecek Ermeniler konusunda her türlü tedbiri almak suretiyle, onların mağdur olmalarının da önüne geçti⁴. Alınan bu kararlar, Ermeniler arasında sevinç meydana getirmiş, bizzat Ermeni Patriği, Adliye ve Mezâhib Nezaretin’ne gönderdiği bir arzuhal ile hükûmete teşekkür etmiştir⁵.

Ahmet İzzet Paşa hükûmetinin, Ermenilerle ilgili önemli kararlar almakla beraber, 30 Ekim 1918 tarihinde şartları ağır bir mütareke imzalanması (Mondros Mütarekesi) Osmanlı Devleti’ni ciddi sıkıntılara sokmuştur. Çünkü İtilâf Devletleri, mütarekenin şartlarına aykırı olarak İstanbul’u fiilen işgal ederek, neredeyse devletin tüm resmî kurumlarını ele geçirmişlerdir. Haliyle bu da devletin hükümdarlığının sona ermesi anlamına gel-

¹ Başyazı, (İmzasız) “Acz-i Mürekkep”, Atı, 27 Kanûn-ı Sani (27 Ocak 1919), nr. 397; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I**, Ankara 1998, s. 32.

² Divân-ı Harb-i Örfî mahkemelerinin kuruluşu, çalışması ve yargılamaları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ferudun Ata, **İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005.

³ Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**, Ankara 1997, s. 152.

⁴ Nitekim alınan kararlarda, gelmek isteyen Ermenilerin seyahatlerine engel olunmasını, Emvâl-ı Metrûke Komisyonunun elinde boş bulunan evlerine kimsenin yerleşmemesini, kullanılmakta olanların ise boşaltılması istenmiştir. Ayrıca, Ermenilere trene binmeden evvel yolda yetecek kadar ekmek verilmesi, tren seferlerinin sayısının artırılması, her türlü yol masraflarının karşılanması ve seyahatlerini emniyet içinde yapılması için ilgililere gerekli talimatlar da verilmiştir. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî** (BOA., DH. ŞFR), 92/238; DH. ŞFR., Bülent Bakar, **Ermeni Tehciri ve Uygulaması**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2003, s. 159.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Evrak Odası (BOA., BEO), 340528.

mekteydi. Bu çerçevede İtilâf Devletleri, İttihatçıların cezalandırılmaları konusunda hem hükümete hem de Sultan Vahdettin'e tehditkâr tavırlarla baskı yapmışlardır⁶. Bunun sonucu olarak padişah, bir an önce olağanüstü bir mahkemenin kurulup, İttihatçılara karşı hemen harekete geçilmesini istemiştir. Öte yandan bu dönemde, ülkenin I. Dünya Savaşına sokulup bunun da mağlubiyetle sonuçlanması ve milletin ekonomik ve sosyal buhranları içinde bulunması, halktan İttihatçılara yönelik büyük bir öfkenin doğmasına yol açmıştır. Dolayısıyla kamuoyu da İttihat ve Terakki hükûmeti mensuplarından, yaşanan bu olumsuzlukların hesabının mutlaka sorulmasını beklemekteydi. Böylece İttihatçılara karşı içeride oluşan doğal tepki ile emperyalist amaçlar güden dış baskılar ortak bir zeminde buluşunca, İttihatçıların cezalandırılması konusu bir başka anlam ifade etmiştir. İktidara hazırlanan Hürriyet ve İtilâf Partisi mensupları da İttihatçılara karşı oluşan bu bloku kendi menfaatleri açısından bir fırsat olarak da değerlendiren söz konusu gruba ifrat derecesinde bir tepki doğmuştur. İttihat ve Terakkinin iktidarı sırasında sadrazamdan en alt seviyedeki bir memura kadar her kim görev yapmışsa potansiyel suçlu olarak görülmüş ve onlara ceza vermede herhangi bir sınır ve kural tanınmıştır.

Bu çerçevede Ermeni tehcirini ve sözde “katliâmını” gerçekleştirenleri tespit etmek ve sorgulamak amacıyla 21 Kasım 1918 tarihinde Tahkik ve Heyetleri oluşturulmuş ve bu heyetler on farklı bölgeye ayrılan Anadolu'nun değişik illerine yollanmışlardır⁷. İçerisinde, Osmanlı Devleti'ndeki nüfuslarına oranla dengesiz bir biçimde gayrimüslim üyelerin de yer aldığı söz konusu heyetler, bir taraftan tehcir ve sözde “katliâm” sanıklarının sorgularken, diğer taraftan da sorgulamalar sonucu “suçlu” olanları 16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da kurulan Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesine göndererek yargılanmalarını sağlamışlardır⁸.

Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesinin ele aldığı ilk dava, 6 Şubat 1919 tarihinde başlayan Yozgat tehciri yargılanmasıdır⁹. Mahkeme bundan sonra

⁶ Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, Ankara 1951, s. 166-168, Bilâl N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Ankara 1995, s. 28.

⁷ BOA., MV. 213/60; BOA., BEO., 340885

⁸ BOA., BEO., 340979

⁹ **Hâdisât**, 6 Şubat 1335 (6 Şubat 1919), nr. 60; **Vakit**, 6 Şubat 1335 (6 Şubat 1919), nr. 464.

1922 yılına kadar birçok kişiyi tehcir veya “katliâm” suçlamasıyla tutuklayıp yargılamış, bunların bir kaçına idam dahil çeşitli cezalar vermiştir. Ancak, yargılamaların seyrine bakıldığı zaman görülmüştür ki, “suçlu” diye tutuklananların bir çoğu, herhangi bir suç unsuru bulunmamasına rağmen hapisanelerde aylarca hatta yıllarca yatmıştır. Ceza verilenler arasında önemli bir kısmı ise, daha çok mahkemedeki yalancı Ermeni şahitler ifadesine göre tahakkuk etmiştir. Diğer cezaların gerekçesi de zaten Ermeni tehciri veya “katliâmı” meselesiyle ilgili değildir.

Tutuklamalar

Yukarıda da belirtildiği gibi, mütarekeden sonra İstanbul’u işgal eden İtilâf Devletleri, Ermeni tehciri veya sözde “katliâmına” girişenlerle, esirlere kötü davranışlarda bulduklarını iddia ettikleri şahısları kendilerince belirlemişler ve tutuklama işlemlerine girişmişlerdir. İstanbul’da veya Anadolu’nun değişik bölgelerinde gerçekleştirilen tutuklamalar, hem bizzat İtilâf Devletlerinin kendi görevleri tarafından, hem de Osmanlı hükümetinin görevlileri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Tutuklamalara ve yargılamalara Osmanlı Devleti vatandaşı olan Rum ve Ermenilerin de büyük destek verdikleri, bu süreçlerin her aşamasında İtilâf Devletleri’nin yanında üzerlerine düşen görevleri çok iyi yaptıklarını belirtmek gerekir. Ayrıca, İttihat ve Terakki Fırkası’na karşı şiddetle bir muhalefet hareketi gösteren Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın partililik taassubuyla, istemedikleri veya sevmedikleri bir şahsın, “Ermeni tehciri”, “öldürme”, “karaborsacılık yapma”, “ Ermeni mallarını alma” gibi iddialarla tutuklanmalarına sebep oldukları bir gerçektir. Söz konusu fiillerin hiçbirisini işlememiş şahısların bu tür basit iftiralarla tutuklanıp ceza almaları maalesef âdi bir âdet halini almıştı. Dolayısıyla tutuklamalar konusunda net bir rakam vermek oldukça zordur. Örneğin, 31 Kasım 1918 tarihinde 150 kadar İttihatçı tutuklanınca, halk arasında, bunların 1500-2000 kişilik listenin başında olan kişiler olduğuna dair söylentiler çıkmıştır¹⁰. Bu rakamlar, Ermeni tehciri ve “katliâmı” meselesinden ziyade, İttihatçılara karşı içeride ve dışarıda oluşan siyasî linç

¹⁰ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1888-1922*. I. Yay. Haz. Erol Şadi Erdiç, İstanbul 1997, s. 409.

girişiminin abartılı sonuçlarıydı. Çünkü mütareke atmosferi içinde, Türk halkının büyük çoğunluğunun İttihatçı olduğu, bunların “*burunlarının kırılması*” gerektiğini söyleyen müfrit Hürriyet ve İtilâfçılar vardı.

Ermenilerin tehciri ve “öldürülmesi” iddiasıyla, tespit edilebilen ilk tutuklama 5 Kasım 1918 tarihinde gerçekleşmiştir. Söz konusu tutuklanan kişi, I. Dünya Savaşı yıllarında Diyarbakır valiliği yapmış olan Dr. Reşit Bey’dir¹¹. Takip eden günlerde tutuklamalar artarak devam etmiştir. 9 Ocak 1919 tarihine gelindiği zaman, Divân-ı Harb-i Örfî heyetinin elinde Ermeni meselesinden dolayı suçlanan 130 kişilik bir isim listesi mevcuttu¹². Bu listedeki kişiler ele geçtikçe tutuklanmaktaydı. Bu arada, yukarıda temas edilen Dr. Reşit Beyin 25 Ocak 1919 tarihinde tutuklu bulunduğu Bekirağa Bölüğü’nden kaçmasıyla Tevfik Paşa hükümeti hemen harekete geçmiş, İttihatçıların İstanbul’daki etkilerinin hâlâ devam ettiği düşünceyle listedeki isimlerin bir an önce yakalanması cihetine gidilmiştir. Nitekim, 30 Ocak 1919 gecesi ani bir baskınla eski nazırlardan ve önde gelen İttihatçılardan 34 kişi tutuklanmıştır¹³. Bunlar; 1- Eski Dahiliye Nazırı İsmail Canbolat, 2- İâşe Nazırı Kemal Bey, 3- Meclis-i Mebusan eksi reisi Hacı Adil Bey, 4- İstanbul Mebusu Karasu Efendi, 5- Meclis-i Mebusan eski birinci reisi Hüseyin Cahit (Yalçın), 6- Merkez-i umumi üyelerinden Ziya Gökalp Bey, 7- İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtib-i umumi Midhat Şükürü (Bleda), 8- İzmir Valisi Rahmi Bey, 9- Lazistan mebusu Sudi Bey, 10- Karasi Mebusu Hüseyin Kadri Bey, 11- Erzurum Mebusu Hüseyin Tosun Bey, 12- Bursa Mebusu Rıza Bey, 13- Teceddüt Fırkası meclisi idare üyelerinden Tevfik Rüşdü Bey, 14- Diyarbakır valisi Bedrettin Bey, 15- Muhacirîn İdaresi müdür muavini Veli Necdet Bey, 16- İttihat ve Terakki muhahaslarından Ferid bey, 17- Esnaf Cemiyeti kâtib-i umumisi Selahaddin Bey, 18- Merkez-i umumi kâtiplerinden Salim Bey, 19- Polis müdüriyeti siyasî kısım müdürü Tevfik Hadi Bey, 20- Boğazlıyan Kaymakamı Faik Bey, 21- Enver Paşa’nın kethüdüsı Derviş Efendi, 22- Edirne mebusu Hacı Adil Bey, 23- Erzurum mebusu Vasfi Bey, 24- İttihat ve Terakki merkez-i umu-

¹¹ Nejdet Bilgi, **Dr. Mehmet Reşid Şahingiray Hayatı ve Hâtraları**, İzmir 1997, s. 115

¹² **Tasvir-i Efkâr**, 9 Kanûn-ı Sani 1335 (9 Ocak 1919), nr. 2616

¹³ **Vakit**, 1 Şubat 1335 (1 Şubat 1919). Nr. 459; **Yeni gün**, 3 Şubat 1335 (3 Şubat 1919), nr. 151

mi azasından Dr. Rasuhi Bey, 27- Rüsumat müdürlerinden Salim Bey, 28- Dârülfünun riyaziye muallimlerinden mühendis Şakir Bey, 29- Memur Selahaddin Bey. Askerî şahsiyetler ise, 30- Süleyman Numan Paşa, 31- Mahmut Kâmil Paşa, 32- Cevad Bey, 33- Vasfi Bey, 34- Kaymakam Agâh Bey.

Damat Ferit Paşanın 3 Mart 1919 tarihinde sadrazam olmasıyla beraber İttihatçılara yönelik yeni bir girişim daha başlatmıştır. Bu çerçevede 10 Mart 1919 tarihinde eski sadrazam, bakan, mebus ve gazeteci olmak üzere bu sefer de 22 kişi tutuklanmıştır. Bunlar; 1- Dr. Fazıl Berki Bey (eski Çankırı mebusu, İttihat ve Terakki Merkez Komitesi üyesi), 2- Said Halim Paşa (eski Sadrazam), 3- Müştak Bey (Ayan Başkâtibi), 4- Reşad Bey (eski Polis Müdüriyeti Umumiyesi Kısım-ı Siyasi Müdürü), 5- İzzet Bey (İttihat ve Terakki Merkez-i umumi azası), 6- Musa Kazım Efendi (eski Şeyhülislâm), 7- Halil Bey (Meclis-i Mebusan reisi, eski Şûra-yı Devlet Reisi, Adliye Nazırı, Mentеше Mebusu), 8- Salah Cimcoz bey (Gazeteci, İstanbul Mubusu, Türk Sosyalist Partisi Lideri), 9- Rifat Bey (Ayan Reisi, eski Maliye Nazırı), 10- Ali Münif Bey (Eski Lübnan Valisi eski Nafia Nazırı, Dahiliye Nazırı Müsteşarı), 11- Fethi Bey (eski Dahiliye Nazırı), 12- Hasan Fehmi Bey (eski Sinop Mebusu), 13- Sapançalı Hakkı Bey (İstiklâl Gazetesi sahibi), 14- Şükrü Bey (eski Maarif Nazırı), 15- Ahmet Emin Bey (Vakit Gazetesi sahibi ve Baş Muharriri), 16- Habib Bey (Bolu Mebusu), 17- Osman Bey (Dahiliye Nezareti Hukuk Müsaviri), 18- İbrahim Bey (eski Adliye Nazırı, Ayandan), 19- Fuad Bey (eski telefon İdaresi Müdürü), 20- Hilmi Bey (eski Ankara mebusu), 21- Celâl Nuri Bey (İleri Gazetesi sahibi ve Baş yazarı), 22- Ahmed Nesimi Bey (eski Hariciye Nazırı)¹⁴. 4 Nisan 1919 tarihinde de Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa ile değişik vilâyetlerde valilik yapmış olan Atıf Bey ve Cemal Oğuz bey gizlendikleri yerlerden bulunarak tutuklanmıştır¹⁵. Tutuklanmaları kararlaştırılmış olan gazeteci Yunus Nadi ile eski Maliye Nazırı Cavid bey saklanmışlardır. Burada şunu belirtmek gerekir ki, bu son tutuklananların tamamı tehcir suçlaması kapsamında değildir. Zaten bu dönemde tutuklananların İttihat ve Terakki iktidarı döneminde önemli görevlerde bulunmuş olmaları veya onları desteklemiş olmaları yeterlidir.

¹⁴ **Yeni Gün**, 11 Mart 1335 (11 Mart 1919), nr. 187.

¹⁵ **Tasvir-i Efkâr**, 4 Nisan 1335 (4 Nisan 1919), nr. 2694.

Şimdi tehcir davalarını, burada yargılananların adlarını ve yargılanmalarının sonuçlarını ayrıntılı biçimde verelim.

Yargılamalar ve Verilen Hükümler

Yozgat Tehciri Davası

Yozgat tehciri davasına 5 Şubat 1919 tarihinde başlanmıştır. Bu davada, tehcir sarısında yapıldığı iddia edilen suiistimaller sebebiyle Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat Mutasırrıfı vekili Kemal Bey, Yozgat evkaf memuru Feyyaz Ali Bey ve Yozgat Jandarma Kumandanı Binbaşı Tevfik Bey yargılanmışlardır¹⁶.

Yargılamalar sonucunda Kemal Beye idam cezası verilmiş ve bu ceza 10 Nisan 1919 tarihinde infaz edilmiştir¹⁷.

Tevfik Bey bu davada asıl suçlu olmayıp, işlenen “suçlara” ortak olduğu hükmüyle 15 yıl geçici kürek cezasına çarptırılmıştır.

Aynı davadaki bir başka sanık Feyyaz Bey ise, müzayededen aldığı bir yüzük sebebiyle davası aylarca sürmüştür. Ancak bir müddet sonra davası ayrılmış, suçsuzluğu sabit görülerek berat etmiştir. Keza Numan Efendi adlı sanık için de sorgulanmasına gerek olmadığına karar verilmiştir¹⁸.

Trabzon Tehciri Davası

Bu davada; Trabzon Gümrük Müdürlerinden Mehmet Ali Bey, tüccardan Acente Mustafa Efendi, Otelci Niyazi Efendi, Merkez-i umumi üyelerinden Topçu binbaşılıktan emekli Yusuf Rıza Bey, Trabzon Polis Müdürü Nuri Bey, Jandarma müfettiş muavini kaymakam Talat Bey, Trabzon Sıhhiye Şube Müdürü Ali Saib Bey sanık olarak yargılanmışlardır. Trabzon valilerinden Cemal Azmi Bey ve İttihat ve Terakki murahhası Nail Bey ise o sırada Almanya’da bulunduğu için gıyaben yargılanmıştır¹⁹.

¹⁶ F. Ata. **Tehcir Yargılamaları**, s. 151-152; Nejdet Bilgi, **Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey’in Yargılanması**, Ankara 1919, s. 93-94.

¹⁷ **Memleket**, 11 Nisan 1335 (11 Nisan 1919), nr. 61.

¹⁸ **Tasvir-i Efkâr**, 2 Nisan 1335 (2 Nisan 1919), nr. 2698

¹⁹ Zeynep Tüfekçi, **Trabzon ve Çevresinden Yapılan Ermeni Tehciri ve Yargılamalar** (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001, s. 100

Yargılama sonucunda; vali Cemal Azmi Bey ile İttihat ve Terakki mu-
rahhası Nail Bey gıyaben idam cezasına çarptırılmışlardır.

Sanıklar Trabzon Gümrük Müdürlerinden Mehmet Ali Beye; vali Azmi
Bey'in suçlarına ortak olmak ve ona hizmet etmekten dolayı 10 yıllık kü-
rek cezası verilmiştir.

Trabzon Polis Müdürü Nuri Beye; asayiş konusunda ihmali görüldü-
ğünden bir yıl hapis ve iki yıl memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırıl-
mıştır. Acente Mustafa Efendi'ye; vali ile sıkı işbirliği sebebiyle keza ona
da bir yıl hapis ve iki yıl memuriyetten mahrumiyet cezası verilmiştir.

Jandarma müfettişi muavini kaymakam Talat Bey ile Otelci Niyazi
Efendi ise suçsuz bulunarak berat etmişlerdir²⁰.

Sanıklardan Dr. Saib Beyin ise önce davası ayrılmış, Ermenileri iğnele-
yerek öldürdüğü yönündeki iddialar sebebiyle yargılanması daha sonra ay-
larca sürdüyse de, bu iddianın aslı olmadığına hükmedilerek beraatına ka-
rar verilmiştir²¹.

Büyük Dere Tehciri Davası

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde, İstanbul'da Büyük Dere
ve civarı savaş alan ilân edildiğinden, burada oturan Rum vatandaşların bir
başka yere nakledilmesi kararlaştırılmıştı. Rus donanması Boğazı bomba-
lamakta olduğu için buradaki vatandaşların can güvenliğini sağlamak ama-
cıyla yapılan ve tamamen “nakl-i mekân” olan bu olaya da tehcir diye ba-
kılmamıştır. Bu sebeple o zaman burada görev alanlar da Divân-ı Harb-i
Örfî'de yargılanmışlardır²².

Büyük Dere tehciri davasında, Büyük Dere merkez memuru Kerim
Bey, Büyük Dere muhtarı Laz Celâl Efendi, eşraftan Selânikli Refik Hıfzı
Bey ve Hâfız Mahmut Efendi yargılanmışlardır.

²⁰ **Takvim-i Vekayi**, 1 Haziran 1335 (1 Haziran 1919), nr. 3563

²¹ **Vakit**, 22 Kanûn-ı Evvel 1335 (22 Aralık 1919), nr. 764; **Alemdar**, 22 Kanûn Evvel 1335 (22 Ara-
lık 1919), nr. 371.

²² F. Ata, **Tehcir Yargılamaları**, s. 186.

Yargılama sonucunda, söz konusu bu şahıslara yönelik hırsızlık ve suiistimal iddiaların aslı çıkmamış ve beraatlarına karar verilmiştir. Sadece sanıklardan Kerim Bey, şahsî bir suç sebebiyle değil, meydana geldiği iddia olunan bazı hırsızlık olaylarında vazifesinde suiistimal ettiği gerekçesiyle bir yıl hapis, bir yıl memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırılmıştır. Ancak mahkeme üyelerinden Mustafa Paşa bu hükme katılmayarak beraatı yönünde oy kullanmış ve o da daha sonra beraat etmiştir.

İttihat ve Terakki Mensuplarının Yargılanması

İttihatçı liderlerin yargılanmasına 17 Nisan 1919 tarihinde başlanmıştır. İlk celsede; eski sadrazam Said Halim Paşa, eski Hariciye Nazırı ve Meclis-i Mebusan reisi Halil Bey (Menteşe), eski Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey, eski Adliye Nazırı İbrahim Bey, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi üyelerinden Talat Bey (Küçük Talat), Rıza Bey, Mithat Şükrü Bey, Ziya Gökalp Bey, Atıf Bey, eski İâşe Nazırı Kemal Bey, eski Maârif Nazırı Ahmet Şükrü Bey ve eski Merkez Kumandanı Cevad Bey bulunmuştur.

“Paşa”lık rütbeleri alınan ve “efendi” olarak zikredilen Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa ile Dr. Nazım, Dr. Bahaaddin Şakir, Dr. Rusuhi ve Emniyet-i Umumiye eski müdürü Aziz Efendiler ise firarda olmaları sebebiyle gıyaben yargılanmıştır.

Yargılama yukarıda adı geçen kişilerle devam etmekte iken, İtilâf Devletleri, Bekirağa Bölüğü’nde yatmakta eski bakan, sadrazam ve önde gelen İttihatçılardan 67 tanesini alıp Malta adasına götürmüştür²³. Bu gelişme üzerine Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesini, 3 Haziran 1919 tarihinde geride kalan İttihatçılarla davayı devam etmiştir. Bunlar; eski Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi, eski Posta, Telgraf ve Telefon Nazırı Hüseyin Haşim Bey ve eski Âyan reisi Rifat Bey’dir.

Gıyaben verilen hüküm sonucunda, Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile Dr. Nazım Bey gıyaben idam cezasına çarptırılmışlardır. Keza; Cavid Bey ile Mustafa Şerif Bey de yine gıyaben olmak üzere on beşer sene kürek cezasına çarptırılmışlardır.

²³ Divân-ı Harb-i Örfî Zabıt Cerideleri, s. 128. (Bundan sonra “DHÖZC” olarak kısaltılmıştır.)

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi ise vicâhen yapılan yargılama sonucu on beş sene kürek cezasına çarptırılmıştır, ancak padişah bu cezayı “nefy-i muvakkat” yani geçici sürgün cezasına çevirmiştir.

Eski Posta, Telgraf ve Telefon Nazırı Hüseyin Haşım Bey ile eski Âyan reisi Rifat Bey ise beraat etmişlerdir²⁴.

İttihat ve Terakki Cemiyeti Kâtib-i Mesullerinin Yargılanması

İttihat ve Terakkinin merkezdeki görevlilerine ilâveten, vilâyetlerdeki temsilcisi durumunda olan Kâtib-i Mesullerin davası da 21 Haziran 1919 tarihinde başlamıştır. Bu davada; Kastamonu Kâtib-i Mesulü Hasan Fehmi Efendi, Bolu Kâtib-i Mesulü Dr. Midhat Bey, Bursa Kâtib-i Mesulü, Dr. Ahmet Mithat Bey, Eskişehir Kâtib-i Mesulü Dr. Besim Zühdü Bey, Manisa Kâtib-i Mesulü Avni Bey, Edirne İttihat ve Terakki müfettişi Abdül-gani Bey, Teceddüt Fırkası Beyoğlu Kâtib-i Mesulü Selahaddin Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti Mirgün Şubesi kâtip vekili Hüseyin Cevdet Bey ve Halep Kâtib-i Mesulü Mehmet Cemal Bey yargılanmıştır.

Bu yargılamalar sonucu; Kastamonu Kâtib-i Mesulü Hasan Fehmi Efendi ile Bolu Kâtib-i Mesulü Dr. Midhat Bey 10’ar sene kürek cezasına çarptırılmışlardır²⁵.

Edirne İttihat ve Terakki müfettişi Abdülgüni Beyin davası ise, Edirne tehciri davası devam ediğinden, Abdülgüni Beyin söz konusu dava içinde yargılanmasına karar verilmiştir.

Manisa Kâtib-i Mesulü Avni Beye dokuz ay hapis cezası verilmiş, fakat yattığı süre dikkate alınarak tahliye edilmiştir. Avni Bey, iç borçlanma tahvillerinin kaydı için oluşturulan komisyondaki görevi sırasında bazı kişileri dövdüğü ve kanunsuz olarak hapsedtiği gerekçesiyle cezalandırılmıştır. Ancak bu şahıslar hakkında verilen kararlar daha sonra temyiz tarafından incelenmiş ve 6 Ocak 1921 tarihinde dördünün cezası da bozulmuştur²⁶.

²⁴ **DHÖZC.**, s. 218-220, **Takvim-i Vekayi**, 13 Temmuz 1335 (13 Temmuz 1919), nr. 3597.

²⁵ **TV.**, 10 Şubat 1336 (10 Şubat 1920), nr. 3783.

²⁶ **Vakit**, 6 Kanûn-ı Sani 1337 (6 Ocak 1921), nr. 1105.

Diğer sanıklar; Beyoğlu Kâtib-i Mesulü Hasan Selahaddin Bey, Eskişehir Kâtib-i Mesulü Dr. Besim Zühdü Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti Mirgün Şubesi kâtip vekili Hüseyin Cevdet Bey, Halep Kâtib-i Mesulü Mehmet Cemal Bey, Konya Kâtib-i Mesulü vekili Abdülkadir Efendi, Kastamonu Kâtib-i Mesulü vekili Münir Bey, Karahisar-ı Sahib Tasfiyesi Komisyonu eski reisi Âgah Bey ve Karahisar-ı Sahib eski Tasfiye Memuru Hayreddin Bey, kendilerine isnat edilen suçları işlemediği, katkı ve ortaklıkları da bulunmadığından beraatlarına karar verilmiştir²⁷.

Mamûratülaziz (Elazığ) Tehciri Davası

Elâzığ tehciri davası 30 Temmuz 1919 tarihinde başlanmıştır. Bu davada; İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumi Üyelerinden Teşkilâtı Mahsûsa reisi Dr. Bahaeddin Şakir, İttihat ve Terakki Cemiyeti Elâzığ Kâtib-i Mesulü Reneli Nazım Bey, eski Harbiye Nazırı Müsteşarı ve Ordu Kumandanı Mahmut Kâmil Paşa, Elâzığ Polis Müdürü Resad Bey, eşraftan Mahmut, Halil ve kardeşi Bekir, Jandarma yüzbaşlarından Kâzım ve Ethem, Mülâzim Mehmet Ali, Salih ve Şevki, Harputlu Hacı Kerim, Komiser Adıgüzel ve kardeşi Mehmet, Adıyamanlı Bedri, vilâyet valisi Sabit Bey, Maarif Müdürü Ferid Bey, eski mebuslar Safvet ve Mehmet Said Efendiler, Dersim mebusu Nuri Bey ve Harput Kaymakamı Asım Bey yargılanmışlardır²⁸.

Bu yargılama sonucunda; Bahaeddin Şakir gıyaben idam cezasına çarptırılmıştır. Resneli Nazım Bey hakkında herhangi bir suç unsuru bulunmasına rağmen, Bahaeddin Şakir Bey ile irtibat halinde bulunmasından ve suçların işlenmesini kolaylaştırma suçundan ona da gıyaben 15 sene kürek cezası verilmiştir.

Dersim mebusu Mehmet Nuri Bey ve Elâzığ Maarif Müdürü Ferid Beylerin herhangi bir suç işlediklerine dair delil olmadığından beraat etmişlerdir.

²⁷ **Vakit**, 9 Kanûn-ı Sani 1336 (9 Ocak 1920), nr. 781.

²⁸ **Tasvir-i Efkâr**, 30 Temmuz 1336 (30 Temmuz 1920), nr. 2797; **İkdam**, 30 Temmuz 1336 (30 Temmuz 1920), nr. 8071.

Diğer sanıklardan, Vali Sabit Bey ve Kaymakam Asım Bey İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüş olduklarından davaları ayrılmıştır. Mebus Mehmet Said Efendi ile Safvet Efendiler memleketlerinde bulunmaları ve gelmeleri uzun zaman alacağı gerekçesiyle onların davalarının da ayrılmasına karar verilmiştir²⁹. Keza diğer adı geçen sanıklar da mahkemede bulunmadıklarından davaları görülememiştir.

Zor Mutasarrıfı Zeki Hakkındaki Karar

Gıyaben verilen bu kararla, Zor Mutasarrıfı Zeki Bey, 28 Nisan 1920 tarihinde idam cezasına çarptırılmıştır³⁰.

Erzincan Tehciri Davası

Bu davada, eski Erzincan Mutasarrıfı Memduh Bey, Erzincan'da otelcilik yapmış olan Hafız Abdullah Avni Efendi, eski Erzincan mebusu Halet Bey, Erzincanlı Hacı Vahidzâde Rıza Efendi, aşiret reislerinden Yusuf, Erzincanlı jandarma çavuş Arslan ve Erzincan'ın Pülümür kazasından nahiye müdürü ve aşiret reisi Kakü(?) adlı şahıslar yargılanmaktadır.

Bu dönemde yargılamalar gizli yapıldığı için, kaç celse yapıldığı belli olmayan duruşmalar sonucu verilen karara göre; eski Erzincan Mutasarrıfı Memduh Bey İngilizler tarafından Malta'ya götürülmüş olduğu için davası ayrılmıştır. Erzincanlı Hacı Vahidzâde Rıza Efendi ise ölmüş olduğundan davası düşmüştür.

Sanıklar Hafız Abdullah Avni Efendi, eski Erzincan mebusu Halet Bey, aşiret reisleri Yusuf ve Kakü(?) ile jandarma çavuşu Arslan idam cezasına çarptırılmışlardır. Ancak bunlar içinde sadece Hafız Abdullah Avni tutuklu olduğu için vicahen yargılanıp idam cezası infaz edilmiş, Halet Bey, aşiret reisleri Yusuf Kakü(?) ile jandarma çavuşu Arslan firarda bulunmaları dolayısıyla gıyaben idama mahkûm edilmişlerdir³¹.

²⁹ **Alemdar**, 14 Kanûn-ı Sani 1336 (14 Ocak 1920), nr. 394

³⁰ **İkdam**, 1 Mayıs 1335 (1 Mayıs 1919), nr. 8337; **Alemdar**, 30 Nisan 1336 (30 Nisan 1920), nr. 498.

³¹ BOA., DÜİT., 79-5/134.

Urfa Mutasarrıfı Nusret Beyin Yargılanması

Nusret Bey'in yargılanmasına 16 Mart 1920 tarihinde başlanmıştır³². Duruşmalar gizli olduğu için kaç celse yapıldığı tam olarak belli değildir. Bu konudaki hüküm ilk önce 4 Temmuz 1920 tarihinde verilmiş ve buna göre Nusret Bey'e 15 sene kürek cezasına çarptırılmıştır³³. Fakat Nusret Bey'i mutlaka idam etmek isteyen reis Nemrut Mustafa Paşa, mevcut üyelerden birini azletmek ve yeni birtakım yalancı şahitler dinlemek suretiyle idam kararı verilmesini sağlamış ve 5 Ağustos 1920 tarihinde de bu hüküm infaz edilmiştir.

Aynı davada, Teşkilât-ı Mahsûsa reislerinden "Pire Mehmet" ismiyle anılan ve mülâzimlikten ihraç edilmiş olan Erzurumlu Mehmet Necati de firarda olduğu için gıyaben yargılanmış ve o da idam cezasına çarptırılmıştır³⁴.

Amasya Tehciri Davası

Amasya'da tehcir yapılırken, burada bazı suiistimaller meydana geldiği iddiasıyla yapılan bir ihbarla Amasya Tehciri davası adıyla bir dosya açılmış ve kapsamda sanık olarak; Amasya eski Mutasarrıfı Sırrı Bey, jandarma kumandanı binbaşı Tefik Bey ve Amasya eşrafından Hasan Bey tutuklanmışlardır.

Yaklaşık bir buçuk yıl süren bu davada, söz konusu sanıklar ayda birer ikişer dafa mahkemeye çağırılmışlar, ancak haklarında herhangi bir karar verilmemiştir. Herhangi bir suç unsuru olmamasına rağmen sanıkların uzun süre tutuklu kalması mahkemece rahatsız edice bulunmuş ve 9 Aralık 1920 tarihinde söz konusu davanın düşmesi karar verilmiştir³⁵.

Edirne Tehciri Davası

Bu davada; daha evvel Kâtib-i mesuller davasında yargılanan, ancak Edirne tehciri davası devam ettiği için yargılanması burada devam eden Edirne İttihat Terakki Kâtib-i mesulü Gani Bey ile Rifat Bey ve mülazım

³² **Alemdar**, 16 Mart 1336 (16 Mart 1920), nr. 454.

³³ **Vakit**, 17 Teşrin-i Sani 1336 (17 Kasım 1920), nr. 1057

³⁴ BOA., DÜİT., 79-5/137, lef2.

³⁵ **Vakit**, 9 Kanun-ı Evvel 1336 (9 Aralık 1920). nr. 1077.

Kasım Efendi yargılanmışlardır. Yargılanma sonucunda, söz konusu şahısların herhangi bir suçu sabit olmadığından beraatlarına karar vermiştir³⁶.

Karamürsel Tehciri Davası

Ermenilere yönelik Karamürsel’de işlendiği iddia edilen bazı suçlar için yargılanma yapan bu davada, İmam Selahaddin, İsmail ve Ali Bey isimindeki şahıslar yargılanmışlardır. Söz konusu şahıslara yönelik herhangi bir suç unsuru bulunamayınca beraat etmişlerdir³⁷.

Sivas ve Koçhisar Tehciri Davası

Bu davada sanık olarak, eski Koçhisar Kaymakamı Nabi Bey, Sivas jandarma kumandanı binbaşı Ali Şefik Bey ile tüccardan Balizâde Ömer Raif Bey yargılanmışlardır. Yargılama sonucunda söz konusu şahısların herhangi bir kusuru olmadığından beraatlarına karar verilmiştir³⁸.

Diğer Davalar

Divân-ı Harb-i Örfî’de tehcir yargılamaları 1921 yılının son aylarına kadar devam etmiştir. Ancak, çok fazla dikkat çekmeyen küçük çaptaki bu yargılamalar sonucunda da sanıklar hakkındaki herhangi ciddi bir suç unsuru bulunamamış ve beraat etmişlerdir. Örneğin, Adapazarı tehciri davasında İttihat ve Terakki Kâtib-i mesulü Ferit Bey, Bayburt tehciri davasından sanık kaymakam Yusuf Ziya Bey suçsuz bulunmuş ve beraat etmişlerdir³⁹. Keza, Harput tehciri davasından sanık eski kaymakam Asım Bey’e yönelik herhangi bir suç unsuru bulunmaması sebebiyle beraatına karar verilmiştir⁴⁰. Tehcir suçları kapsamında yargılanan eski Suriye valisi vekili Tevfik Bey ise, ahaliden zorla ucuz iplik satın almak fiilinden dolayı suçlu bulunmuş ve altı ay hapis cezasına çarptırılmıştır⁴¹. Ayrıca, Dolapdere (Beyoğlu)

³⁶ Genelkurmay ATASE Arşivi, İstiklâl Harbi Koleksiyonu, 560, 19, 19-1. (Bundan sonra “ATA-SE Arşivi” olarak kısaltılmıştır.), **Vakit**, 6 Kanûn-ı Sani, 1337 (6 Ocak 1921), nr. 1105.

³⁷ **Vakit**, 19 Kanûn-ı Sani 1336 (19 Ocak 1920), nr. 792.

³⁸ **Vakit**, 6 Şubat 1337 (6 Şubat 1921), nr. 1136.

³⁹ **Yeni Gün**, 18 Şubat 1336 (18 Şubat 1920), nr. 334; **Vakit**, 18 Şubat 1337 (18 Şubat 1921), nr. 1148.

⁴⁰ **Vakit**, 24 Mart 1337 (24 Mart 1921), nr. 1181.

⁴¹ **Vakit**, 24 Şubat 1337 (24 Şubat 1921), nr. 1154.

tehciri adıyla yapılan yargılama sonucu merkez memuru Mehmet Ali Bey ve arkadaşı Salih Efendi, bazı Ermenilerin mallarını satmakla suçlanmış, ancak herhangi bir suç unsuru olmaması sebebiyle beraat etmişlerdir⁴².

Sonuç

16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da ve daha sonra Anadolu'nun değişik vilâyetlerinde kurulan Divân-ı Harb-i Örfî mahkemelerindeki yukarıda adı geçen tehcir davalarında, önemsiz birkaç eksik veya fazlanın dışında, yaklaşık olarak 86 kişi yargılanmıştır. Bunları açıkça ifade etmek gerekirse, Yozgat Tehciri davasında 4 kişi yargılanmış; 1 kişi idam edilmiş, 1 kişi 15 yıl kürek cezasına çarptırılmış, 2'si ise beraat etmiştir. Trabzon Tehciri davasında 8 kişi yargılanmıştır. Bunlardan 2 tanesi gıyaben idama mahkûm edilmiş, 3 kişi hapis cezası almış, 3 kişi de beraat etmiştir. Büyük Dere Tehciri davasında 4 kişi yargılanmış ve hepsi beraat etmiştir. İttihat ve Terakki mensupları davasında 9 kişi yargılanmış, bunlardan 4 tanesi gıyaben idama mahkûm edilmiş, 2'si hakkında gıyaben hapis cezası verilmiş, 1 tanesi de tutuklu olarak hapis cezası almıştır. Diğer 2 kişi ise beraat etmiştir. İttihat ve Terakki Kâtib-i mesuller davasında; 12 kişi yargılanmış ve tamamı beraat etmiştir. Elâzığ Tehciri davasında gıyaben veya vihacen toplam 22 kişi yargılanmıştır. Bunlardan 1'si gıyaben idam cezası almıştır. 1 tanesi tutuklu olarak hapis cezası verilmiş, 2 kişi hakkında da beraat kararı verilmiştir. geriye kalanlardan 2 kişinin İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüş olması 16'sının da mahkemede bulunmaması sebebiyle haklarında herhangi bir karar verilmemiştir. Zor Mutasarrıfının davasının yargılanması sonucu 1 kişi gıyaben idama mahkûm edilmiştir. Erzincan Tehciri davasında 7 kişi yargılanmıştır. Bunlardan 1 kişiye vicahen, 4 kişiye de gıyaben idam cezaları verilmiştir. 1 kişi beraat etmiş, diğer 1 kişi de İngilizler tarafından Malta'ya götürüldüğü için yargılanmamıştır. Urfa Mutasarrıfının yargılanması sonucu 1 kişi vicahen, 1 kişi de gıyaben idam cezasına çarptırılmıştır. Amasya Tehciri davasında 3 kişi yargılanmamış, her üçü de beraat etmiştir. Edirne Tehciri davasında 3 kişi yargılanmış, yine bu üç kişi hakkında da beraat kararı verilmiştir. Karamürsel Tehciri davasında yargı-

⁴² **Vakit**, 31 Mart 1337 (31 Mart 1921), nr. 1189

lanan 3 kişi de beraat etmiştir. Sivas ve Koçhisar tehciri davası sonucuna göre yargılanan 3 kişi hakkında da beraat kararı verilmiştir. diğer bir-iki küçük tehcir davalarında ise 5 kişi yargılanmış, 1 hapis cezası almış, diğerleri beraat etmişlerdir.

Sonuç itibariyle, tehcir davalarında yargılanan 86 kişiden 3'ü vicahen olmak üzere, 16 kişi idam cezasına çarptırılmış ve 3 kişinin cezaları infaz edilmiştir. Bunlar; Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ve Erzincan'da otelcilik yapan Hafız Abdullah Avni'dir. Geriye kalan 13 kişinin idam kararları gıyaben verilmiştir.

3'ü gıyaben olmak üzere 9 kişiye hapis cezası verilmiştir. 35 kişi ise beraat etmiştir. Mahkemede yargılanmak üzere adı geçen 3'ünün İngilizler tarafından Malta adasına sürülmesi, 16'sının da mahkemede bulunmaları veya ölmüş olmaları sebebiyle haklarında herhangi bir karar verilmemiştir.

Burada şu hususa açıklık getirmek gerekirse ki, bu sayılara İngilizler Malta adasına götürmüş oldukları önde gelen İttihatçılar dahil edilmemiş. Çünkü onların büyük bir kısmı yargılanmanın ortasında alınıp götürülmüşlerdir. Fakat, mahkeme sanki sanıklar elindeymiş gibi davanın ayrılmasına karar verirken, diğer taraftan elinde bulunmayan ve bir daha mahkemeye gelme ihtimali dahi bulunmayan bu kişiler için gıyabî yargılama kararı da verememiştir. Zaten onları Malta'ya götürenler de bir suç unsuru bulunmadıklarından cezalandıramamışlardır.

Bunların dışında, siyasî sebeplerle Bekirağa Bölüğü'ne getirilen, Diyarbakır valiliği yapmış olup, tehcir suçlaması ile burada yatmakta iken firar eder Dr. Reşit Bey intihar etmiştir. Keza, Talat Bey (Küçük Talat) ile Halil Paşa da hapisten kaçmıştır. 1 kişi de hapisanede ölmüştür. 19 kişi doğrudan doğruya, 29 kişi şahsî kefalet, 4 kişi nakdî kefalet, 1 kişi de emri şifah-î ile serbest bırakılmıştır.

Tekrar etmek gerekirse, yargılamanın seyri ve çalışma biçimi bir başka çalışmamızın konusu olması sebebiyle, bu çalışmada sadece sayısal sonuçlar üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla, ceza alanların sayısı bir kişi bile olsa, bu sonuçlardan hareketle verilen hükümlere sözde soykırımın bir delile gibi bakma imkânı yoktur. Çünkü ortaya çıkan hükümler, çoğunluğunu

gayrimüslim üyelerin oluşturduğu Tahkik Heyetinin hazırlamış olduğu raporlar ve bu raporlara dayanarak iddianame hazırlayan savcı ile, mahkemedeki yalancı Ermeni şahitlerin ifadesine göre tahakkuk etmiştir. Tahkik Heyetlerinin, Anadolu'nun değişik bölgelerinden "suçlu" diye birçok masum inansı Divân-ı Harb-i Örfî'ye teslim etmesine, bizatihi Damat Ferit Paşa hükûmetinin de itiraz ettiği bir vâkıdır. Bu hükümlerin ortaya çıkışına, İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası arasındaki düşmanlığı, İtilâf Devletleri'nin hükûmete ve mahkemeye yaptığı baskıyı ve işgal altındaki durumuna bir çıkış yolu arayan mütareke hükümetlerinin aczi de eklenecek olursa, cezaların nasıl verildiği kendiliğinden ortaya çıkar.

TABLO:1

İşgal altında İstanbul'da kurulan Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesinin bakmış olduğu davaların sonuçları

Davanın Adı	Yargılananların Sayısı	KARAR				
		İdam		Hapis		Beraat
		Gıyaben	Vicahen	Gıyaben	Vicahen	
Yozgat Tehciri Davası	4	–	1	–	1	2
Trabzon Tehciri Davası	8	2	–	–	3	3
Büyük Dere Tehciri Davası	4	–	–	–	–	4
İttihat ve Terakki Mensupları Davası	9	4	–	2	1	2
İ.T Kâtib-i Mesuller Davası	12	–	–	–	–	12
Elazığ Tehciri Davası	22	1	–	1	–	2
(2 kişi İngilizler tarafından Malta Adasına götürülmüş, 12 kişi de mahkemede bulunmadıklarından haklarında herhangi bir karar verilememiştir.)						
Zor Mutasarrıfının Davası	1	1	–	–	–	–
Erzincan Tehciri Davası	7	4	1	–	–	–
(1 kişi İngilizler tarafından götürülmüş, 1 kişi de hapisanede ölmüştür.)						
Urfa Mutasarrıfının Davası	2	1	1	–	–	–
Amasya Tehciri Davası	3	–	–	–	–	3
Edirne Tehciri Davası	3	–	–	–	–	3
Karamürsel Tehciri Davası	3	–	–	–	–	3
Sivas ve Koçhisarı Tehciri Davası	3	–	–	–	–	3
Diğer Küçük Davalar	5	–	–	–	1	4
TOPLAM:	86	13	3	3	6	41

TABLO:2**Tehciri Davalarında Yargılananların İsimleri ve Almış Oldukları Cezalar**

Davanın Adı	Yargılanan Sanıkların Adları	Aldıkları Cezalar
1- Yozgat Tehciri Davası:	1- Kaymakam Kemal Bey	(İdam)
	2- Tevfik Bey	(15 yıl geçici kürek cezası)
	3- Feyyaz Bey	(Beraat)
	4- Numan Efendi	(Beraat)
2- Trabzon Tehciri Davası:	1- Gümrük Müdürü Mehmet Ali Bey	(10 yıl kürek cezası)
	2- Acente Mustafa Efendi	(1 yıl hapis, 2 yıl memurluktan men)
	3- Otelci Niyazi Efendi	(Beraat)
	4- Merkez-i Umumi Üyesi Yusuf Ziya Bey	(Önde gelen İttihatçılar içinde yargılanmış. Malta'ya sürülen İttihatçılar içinde de yer almamasına rağmen, hakkında herhangi bir hükme rastlanmamıştır.)
	5- Polis Müdürü Nuri Bey	(1 yıl hapis, 2 yıl memuriyetten men)
	6- Kaymakam Talat Bey	(Beraat)
	7- Sıhhiye Müdürü Ali Saib Bey	(Beraat)
	8- Vali Cemal Azmi Bey	(Gıyaben İdam)
	9- İT Murahhası Nail Bey	(Gıyaben İdam)
3- Büyükdere Tehciri Davası:	1- Merkez memuru Kerim Bey	(Beraat)
	2- Muhtar Celâl Efendi	(Beraat)
	3- Selânikli Refik Hıfzı Bey	(Beraat)
	4- Hafız Mahmut Efendi	(Beraat)
4- İttihat ve Terakki Mensupları:	1- Sadrazam Said Halim Paşa	
	2- M. Mebusan reisi Halil Bey (Menteşe)	
	3- Hariciye Nazırı Nesimi Bey	
	4- Adliye Nazırı İbrahim Bey	
	5- İT Merkez-i Umumi üyesi Talat Bey	
	6- İT Merkez-i Umumi üyesi Mithat Şükrü	
	7- İT Merkez-i Umumi üyesi Ziya Gökalp	
	8- İT Merkez-i Umumi üyesi Atuf Bey	
	9- İaşe Nazırı Kemal Bey	
	10- Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey	
	11- Merkez Kumandanı Cevad Bey	

Bu davadaki gelişmeler ve diğer İttihatçılar hakkındaki sonuçlar şöyledir:

(İsimleri yazılı 11 kişi, yargılamalar yapılırken İtilâf Devletleri tarafından Malta adasına sürülenler arasında bulunduğundan haklarında herhangi bir karar verilmemiştir.)

12- Talat Paşa	(Gıyaben İdam)
13- Enver Paşa	(Gıyaben İdam)
14- Cemal Paşa	(Gıyaben İdam)
15- Dr. Nazım Bey	(Gıyaben İdam)
16- Cavid Bey	(Gıyaben 15 sene kürek cezası)
17- Mustafa Şeref Bey	(Gıyaben 15 sene kürek cezası)
18- Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi	(Önce 15 sene kürek cezası verilmiş-

ken, sonra bu ceza geçici sürgüne dönüştürülmüştür.)

19- Posta-Telg. Nazım Hüseyin Haşım Bey	(Beraat)
20- Âyan reisi Rifat Bey	(Beraat)

5- İttihat ve Terakki Cemiyeti Kâtib-i Mesuller Davası:

1- Hasan Fehmi Efendi (Kastamonu)	(10 sene kürek cezası)
2- Dr. Mithat Bey (Bolu)	(10 sene kürek cezası)
3- Dr. besim Zühdü Bey (Eskişehir)	(Beraat)
4- Avni Bey (Manisa)	(Beraat)
5- Abdülğani Bey (Edirne)	(Edirne davasında yargılanmıştır.)
6- Hasan Selahattin Bey (Beyoğlu)	(Beraat)
7- Hüseyin Cevdet Bey (Mirgün)	(Beraat)
8- Mehmet Cemal Bey (Halep)	(Beraat)
9- Abdülkadir Efendi (Konya)	(Beraat)
10- Münir Bey (Kastamonu)	(Beraat)
11- Ağâh Bey (Karahisar-ı Sabih)	(Beraat)
12- Hayreddin Bey (Karahisar-ı Sabih)	(Beraat)

6- Mamürütülaziz (Elazığ) Tehciri Davası:

1- Dr. Bahaeddin Şakir	(Gıyaben İdam)
2- Kâtib-i Mesul Resneli Nazım Bey	(Gıyaben 15 sene kürek cezası)
3- Ordu Kumandanı Mahmut Kâmil Paşa	(Mehkemede bulunmadı)
4- Polis Müdürü Reşad Bey	(Mehkemede bulunmadı)
5- Eşraftan Mahmut	(Mehkemede bulunmadı)
6- Eşraftan Halil	(Mehkemede bulunmadı)
7- Eşraftan Bekir	(Mehkemede bulunmadı)
8- Yzb. Kâzım Bey	(Mehkemede bulunmadı)
9- Yzb. Ethem Bey	(Mehkemede bulunmadı)
10- Mülâzim Mehmet Ali	(Mehkemede bulunmadı)
11- Mülâzim Salih	(Mehkemede bulunmadı.)
12- Mülâzim Şevki	(Mehkemede bulunmadı)
13- Harputlu Hacı Kerim	(Mehkemede bulunmadı)

14- Komiser Adıgüzel	(Mehkemede bulunmadı)
15- Komiserin Kardeşi Mehmet	(Mehkemede bulunmadı)
16- Adıyamanlı Bedri	(Mehkemede bulunmadı)
17- Vali Sabit Bey	(Malta'ya sürüldü)
18- Maarif Müdürü Ferid Bey	(Beraat)
19- Mebus Safvet Efendi	(Mahkemede bulunmadı)
20- Mebus Mehmet Said Efendi	(Mahkemede bulunmadı)
21- Dersim mebusu Nuri Bey	(Beraat)
22- Harput Kaymakamı Asım Bey	(Malta'ya sürüldü)

7- Zor Mutasarrıfı Zeki Bey Hakkındaki Karar:

1- Zeki Bey	(Gıyaben İdam)
-------------	----------------

8- Erzincan Tehciri Davası:

1- Mutasarrıf Memduh Bey	(Malta'ya sürüldü)
2- Otelci Hafız Abdullah Avni	(İdam)
3- Mebus Halet Efendi	(Gıyaben İdam)
4- Hacı Vahidzâde Rıza Efendi	(Ölmüş olduğu için davası düştü)
5- Aşiret reisi Yusuf	(Gıyaben İdam)
6- Jandarma Çavuş Arslan	(Gıyaben İdam)
7- Nahiye Müdürü Kakü(?)	(Gıyaben İdam)

9- Urfa Mutasarrıf Nusret Bey'in Davası:

1- Nusret Bey	(İdam)
2- Erzurumlu Mehmet Necati	(Gıyaben İdam)

10- Amasya Tehciri Davası:

1- Amasya Mutasarrıfı Sırrı Bey	(Dava düştü)
2- Binbaşı Tefik Bey	(Dava düştü)
3- Eşraftan Hasan Bey	(Dava düştü)

11- Edirne Tehciri Davası:

1- Kâtib-i Mesul Gani Bey	(Beraat)
2- Kâtib-i Mesul Rifat Bey	(Beraat)
3- Mülâzım Kasım Bey	(Beraat)

12- Karamürsel Tehciri Davası:

1- İmam Selahaddin	(Beraat)
2- İsmail Bey	(Beraat)
3- Ali Bey	(Beraat)

13- Sivas ve Koçhisar Tehciri Davası:

1- Koçhisar Kaymakamı Nabi Bey	(Beraat)
2- Binbaşı Ali Şefik Bey	(Beraat)
3- Tüccardan Balizâde Ömer Raif Bey	(Beraat)

14- Diğer Davalar:

a- Adapazarı tehciri davası:

1- İttihat Terakki Kâtib-i Mesulü Ferit Bey (Beraat)

b- Bayburt tehciri davası:

1- Kaymakam Yusuf Ziya Bey (Beraat)

c- Harput tehciri davası:

1- Kaymakam Asım Bey (Beraat)

d- Dolapdere (Beyoğlu) tehciri davası:

1- Merkez memuru Mehmet Ali Bey (Beraat)

2- Salih Efendi (Beraat)

e- Suriye vali vekili Tevfik Bey:

